

Εκκλησίες του 19ου αι. στη Νάουσα Ιερός Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου (Παναγία)

*Γράφει ο Παύλος Κυριακίδης
Πολιτικός Μηχανικός- Θεολόγος*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αφετηρία της σύγχρονης ιστορίας της Νάουσας αποτελεί αναμφίβολα το έτος 1822. Έτος που σηματοδεύτηκε από τα ηρωικά αλλά και μαρτυρικά γεγονότα του “χαλασμού”. Έτος ορόσημο. Σταθμός στην ιστορία της. Πέρασμα από το θάνατο στην αναγέννηση και τη συνέχεια της. Από εκεί και ύστερα η πόλη περνά στη δεύτερη φάση της ζωής της. Περνά αργά μα σταθερά στη φάση της ανοικοδόμησης. Στη φάση της δημιουργίας. Μιας δημιουργίας που αποτυπώθηκε με κόπο και μεράκι στις ψυχές μα και στα πύρινα κτίσματα που έφτασαν ως τις μέρες μας και ιδιαίτερα στους ναούς της. Μνημεία, άλλα εντυπωσιακά και άλλα λιτά και φτωχικά. Όλα όμως με γούστο και με τέχνη. Μια τέχνη που καλλιεργήθηκε σ’ όλη τη Μακεδονία του 19ου αιώνα.

Πάμπολλες φορές επισκέφτηκα, λειτουργήθηκα και αγιάστηκα στους ναούς αυτής της πόλης.

Μέσα τους ένιωσα το ξεχείλισμα της ευσέβειας και της μυστικής πίστης των αδούλωντων ηρωι-

Η εκκλησία της Παναγίας στη Νάουσα, Νοτιοδυτική όψη.
Νιάουστα 92 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2000)

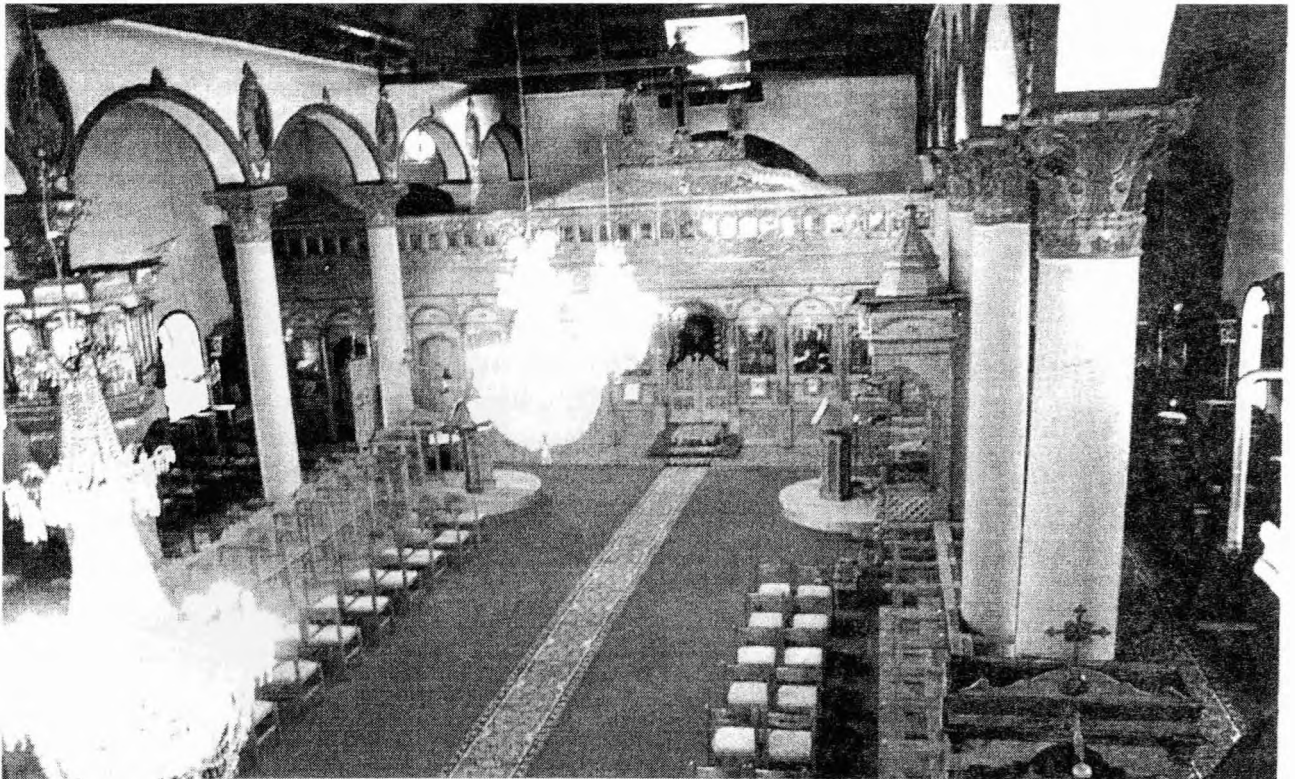
κών μορφών της Νάουσας του περασμένου αιώνα. Κι άλλες τόσες φορές θέλησα να ακολουθήσω τα ίχνη τους σε μια πορεία μέσα στο χρόνο για μια συνάντηση στον ίδιο χώρο που προσεχνήθηκαν έκλαψαν και βρήκαν παρηγοριά. Εγχείρημα τολμηρό και δεν γνωρίζω τελικά αν πραγματοποιήθηκε τούτη η συνάντηση. Αφού τα μονοπάτια μιας τέτοιας πορείας είναι δυσανίχνευτα από τις αγριάδες και το χορτάρισμα της λήθης. Λιγοστά τα σημάδια που σώθηκαν. Αρκετά όμως για ένα πρώτο ξεκίνημα σε μια περιοχή που έως τώρα δεν είχε μελετηθεί.

Πότε και από ποιους κατασκευάστηκαν οι ναοί πριν από τον “χαλασμό” της Νάουσας μας είναι άγνωστο. Αγνώστη παραμένει και η αρχική τους αρχιτεκτονική μορφή. Οι αρχαιότερες πληροφορίες που έχουμε γύρω από την ιστορία των ναών προέρχονται από τον Ευστάθιο Στουγιαννάκη και από το έργο του “Ιστορία της πόλεως Ναούσης”. Γράφει σχετικά: “Εκ των εννέα ναών τέσσαρες μεν είναι ενοριακοί, ανακαινισθέντες. Ο μεν της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος κατά το 1833, ο δε της Παναγίας (Κοι-

μήσεως της Θεοτόκου) επίσης το 1833, ο δε του Αγίου Γεωργίου το 1842....”

Να πως περιγράφει με λιτό αλλά σαφή τρόπο την “επόμενη ημέρα” ο Φιλυπίδης, συντάκτης και ομιλητής της ιστορικής πραγματείας “Η επανάσταση και καταστροφή της Ναούσης”: “... Ούτω, αφού κατεσκάφησαν οι ναοί εν οίς ελατρεύετο ο Υψιστος και τα σχολεία, εν οίς εθεραπεύοντο αι Μούσαι, απετεφρώθησαν δε και αι οικίαι, κατεστράφη εντελώς η περιφανής Νάουσα αλλ’ η απαράμιλλος των κατοίκων αυτής αντίστασις και ο ηρωικός θάνατος ανέδειξεν αυτούς εφ’ αμίλλους των παλαιών εκείνων της ελληνικής ελευθερίας προμάχων”.

Μετά την καταστολή του επαναστατικού κινήματος στη Νάουσα και την ολοκληρωτική καταστροφή της πόλης από τα τουρκικά στρατεύματα, ακολούθησε η έκδοση αυτοκρατορικού φερμανιού για την καταγραφή και κατάληψη από το τουρκικό δημόσιο των υπαρχόντων αγρών, αμπελώνων, τσιφλικιών κλπ κτημάτων μαζί με τα εισοδήματά τους. Για οκτώ χρόνια, όλες οι περιου-

Γενική άποψη του εσωτερικού του ναού από τον γυναικωνίτη.

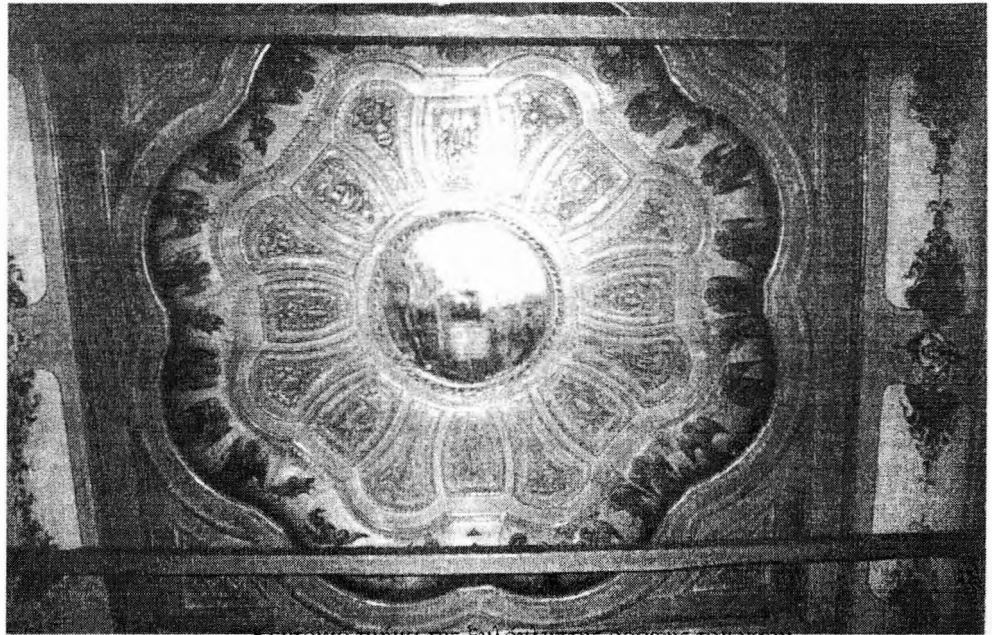
σίες, παρέμειναν στα χέρια των Οθωμανών και μόλις στα 1830 αρχίζει και πάλι η επανόικοση της πόλης. Η Νάουσα ξαναλόκησε τα σχετικά προνόμιά της, και η ζωή της πόλεως ξαναβρήκε κάπως τον παλιό ρυθμό της με πρώτη προτεραιότητα την κατασκευή των κατεστραμμένων ναών της.

Σε μια σειρά άρθρων θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε μέσα από τα τεύχη της “Νιάουστας” τους δύο από τους τέσσερις ενοριακούς ναούς της πόλης που διασώζονται μέχρι σήμερα από τον 19ο αιώνα δηλαδή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παναγία) και του Αγ. Γεωργίου καθώς και έναν εκτός πόλεως, της ίδιας εποχής, της Ζωοδόχου Πηγής (Παναγιωπούλα). Οι υπόλοιποι δύο ενοριακοί ναοί που ανακατασκευάστηκαν μεν κι αυτοί κατά το 19ο αι. (Μεταμόρφωση του Σωτήρος και Αγ. Μηνάς) έχουν προ πολλού αντικατασταθεί με νεότερα κτίσματα, χωρίς να έχουμε δυστυχώς καμιά μαρτυρία για την αρχική τους μορφή.

Ο ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ (ΠΑΝΑΓΙΑ)

Γεωγραφική Θέση - Ιδρυση του ναού

Ο ιερός ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου Νάουσας, ένας από τους πέντε ενοριακούς ναούς της πόλης, βρίσκεται στο κέντρο του αστικού της ιστού και καταλαμβάνει μέρος της ομώνυμης πλατείας. Είναι ο μεγαλύτερος σε έκταση ναός της Νάουσας και της ευρύτερης περιοχής, με εμβαδόν που σε κάτοψη ξεπερνά τα 700μ².

Κεντρικό τμήμα της ξυλόκευτης οροφής του ναού

Σύμφωνα με μεταγενέστερη επιγραφή που βρίσκεται πάνω από τη δυτική είσοδο του ναού, ο ναός κτίστηκε το έτος 1833, πληροφορία που επιβεβαιώνεται με περισσότερες λεπτομέρειες από τη μαρμάρινη εντοιχισμένη πλάκα της νότιας πλευράς του Ναού.

Εν 1833 ΟΤΩΒΡΙΟΥ 9

Η παραπάνω ημερομηνία τεκμηριώνεται επίσης από δύο σημαντικά τουρκικά έγγραφα. Το φιομάνι ανέγερσης του ναού που σε ελληνική περιληπτική μετάφραση της εποχής αναφέρει: “Φιομάνιον εκδοθέν κατά το αραβικόν έτος 1249 προς επισκευήν των εκκλησιών Παναγίας και αγίου Σωτήρος” και το σχετικό “χοτζέτι”, που σε ελληνική περιληπτική μετάφραση αναφέρει: “Έγγραφον επιδιορθώσεως των εκκλησιών της Αγ. Παναγίας και Μεταμορφώσεως”, ενώ συμπληρώνεται με μεταγενέστερη γραφή: “το έτος 1249 (καθ ημάς 1833) 11 μηνός...”

Απάντηση για το ποιος είναι ο κήτορας του ναού και ποια η πηγή χρηματοδότησης σε μια δύσκολη για τη συνέχεια της Νάουσας εποχή δίνει μια αξιολογη πληροφοριακή επιγραφή της Δυτικής εισόδου του ναού

ΙΛΑΡΟΣ ΗΝ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΥΣ ΑΜΑ
ΦΙΛΕ / ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜ(Α) ΕΧΩΝ Α-
ΝΗΡΟΥΤΟΣ ΟΤΕ / ΚΑΛΛΟΣ ΛΑΜΠΡΟΝ
ΕΙΛΗΦ' Ο ΝΑΟΣ ΟΥΤΟΣ / ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΤΕ
ΚΑΙ ΑΚΗΡΑΤΟΥ ΑΜΑ ΠΑΡΘΕΝΟΥ / ΑΔΡΑ
ΧΡΗΜΑΤΩΝ ΔΑΠΑΝΗ ΑΝΔΡΟΣ ΚΑΛΟΚΑ-
ΓΑΘΟΥ / ΠΕΤΡΟΥ ΣΥΝΕΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ Χ ΠΑ-
ΠΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ / ΕΝΕΚΑ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΑΥ-
ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ / ΟΣ ΕΝΕΡΓΟΣ ΧΑΙ-
ΡΕΙ ΕΙΝΑΙ ΑΕΙ ΤΟΙΟΥΤΩΝ ΕΡΓΩΝ / ΕΠΙΣΤΑ-
ΣΙΑΝ Δ' ΕΥΡΕΙΝ ΙΝΙΚΑ ΤΟΥΤ ΕΞΕΤΕΛΕΙ /
ΓΙΑΝΟΥΣΗΝ ΓΚΙΚΑ ΟΣΤΙΣ ΧΑΙΡΩΝ ΚΑΙ ΟΥ-
ΤΟΣ ΕΠΟΝΕΙ / ΛΟΓΩ ΠΟΝΩ ΤΕ ΠΟΛΛΩΝ
ΩΣ ΧΡΙΣΤΩΝ ΥΜΟΣ ΥΠΑΡΧΩΝ

Σύμφωνα με την επιγραφή, κτήτορας του ναού είναι ο Πέτρος, γιος του Χ' παπά Αναστασίου. Ο ναός κατασκευάσθηκε επί αρχιερατείας Διονυσίου Μητροπολίτου Βέροιας και Ναούσης, ενώ "μηχανικός" του έργου ήταν ο Γιανούσης Γκίκας. Ο Πέτρος φέρεται ως αρχηγός μερίδας των πρώτων μετά την καταστροφή του 1822 οικιστών της Νάουσας, μεταξύ των οποίων αναφέρονται και οι κάτοικοι της Οσλιανής, σημερινής Αγίας Φωτεινής Πέλλας. Οι τελευταίοι φαίνεται ότι

προσέφεραν 30 λίρες για εργασίες επέκτασης και συντήρησης του Ναού. Σε έγγραφο του 1885 αναφέρονται:

Σήμερα τη 20η Ιανουαρίου 1885.. (δυσανάγνωστη γραφή) συνελθόντος οι ενορίτες εκρίναμεν διά τη χάριν την οποίαν έκαμαν οι Οσλιανίται διά την ιεράν εκκλησία της Παναγίας, χαρίσαντες τριάκοντα αριθ. 30 λίρας οθωμανικάς.. (δυσανάγνωστη γραφή) εκρίναμεν, λέγομεν, γνώμη.. (δυσανάγνωστη γραφή) να είναι υποχρεωμένος ο κατά καιρόν επίτροπος της Εκκλησίας να φροντίζει να γίνεται κατ' έτος εν την εκκλησία της Παναγίας την πρώτη Κυριακή των Νηστειών ιερά λειτουργία και μνημόσυνον υπέρ των κεκοιμημένων Οσλιανιτών.

Τούτο δε να γίνεται κατ' έτος μέχρις ότου θα υπάρχει η Εκκλησία.

Εις περίπτωσιν καθ ήν ήθελε δυστροπήσει επίτροπος τις ήθα. .. (δυσανάγνωστη γραφή) και δεν επιτελέσει την ανωτέρω διάταξιν να είναι υπεύθυνοι να πληρώνωσι τας λ' ανωτέρω χαρισθέντα τριάκοντα Αριθ. 30 λίρας οθ.κας στο .. (δυσανάγνωστη γραφή) διά να γίνεται.. (δυσανάγνωστη

Τμήμα του ξυλόγλυπτου τέμπλου.

Νιάουστα 92 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2000)

γραφή) Συλλείτουργο

Εν Ναούση το 20η Ιανουαρίου 1885.. (δυσανάγνωστη γραφή)

Μέσα από μια σειρά εγγράφων, που αφορούν δικαιοπρακτικές πράξεις δωροληψίας, αγοραπωλησίας και ενοικιάσεως ακινήτων ιδιοκτησίας ενορίας Παναγίας, αντλούμε στοιχεία τόσο για τα περιουσιακά στοιχεία του Ναού, όσον και για τα πρόσωπα που διαχειρίζονται την περιουσία αυτή. Το αρχαιότερο που συναντήσαμε είναι ένα έγγραφο του 1836. Στο έγγραφο αυτό Δωρητήριο του 1836, ο ναός της Παναγίας που εδώ αναφέρεται ως Ιερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου γίνεται δωρολήπτης ιδιωτικής περιουσίας. Διαβάζουμε σχετικά:

1836

αυθ. αριθ. 1

Δωρητήριο δι' ού ο Κωσταλούσης Πατέλης δώρισε εις την Ιεράν Μονήν Κοιμήσεως της Θεοτόκου διάφορα χωράφια του.

12 στρέμματα εις γήμνοβο (σημερινή Νέα Στραντζα)

15 στρέμματα εις ντριστελά, 15 στρ. εις ζίγρα, 15 στρ. Καραγάτσι

9 στρ. εις Βούγκον (Πούγκον) 9 στρ. εις χωροπανιότικα σύνορα

9 στρ. εις Παλαιόμυλον, και άλλα

Παρόμοια πωλητήρια δωρητήρια αλλά και ενοικιαστήρια συμβόλαιο υπάρχουν αρκετά.

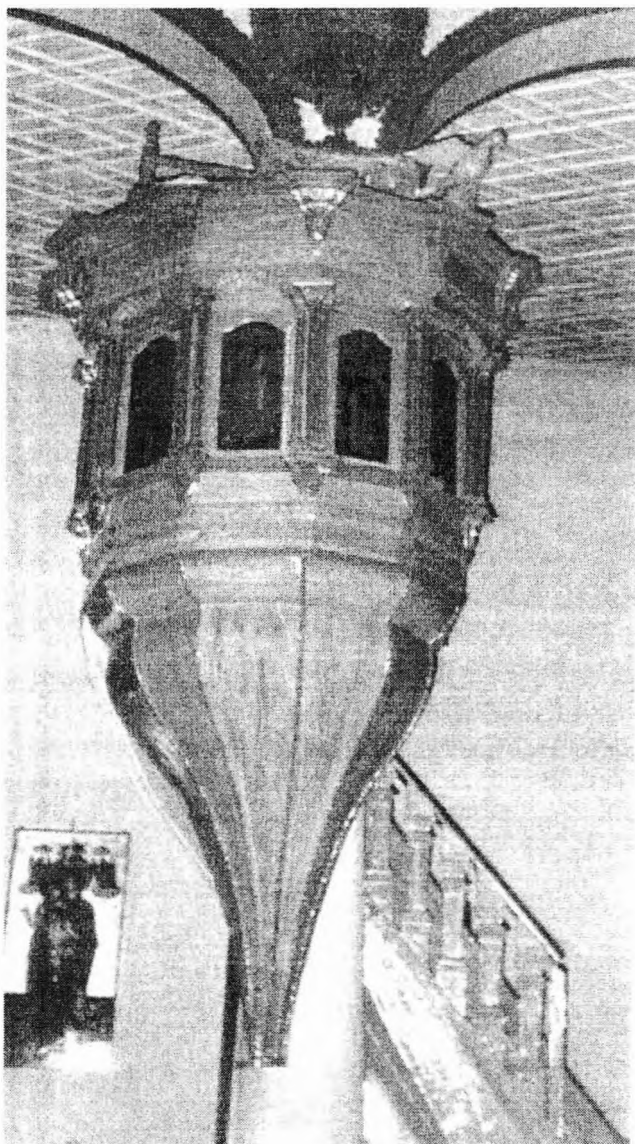
Αρχιτεκτονική του Ναού

Ο Ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Νάουσας ανήκει γενικά στον τύπο της τρίκλιτης κεραμοσκεπούς βασιλικής - ενός τύπου που είναι διαδεδομένος στα χρόνια της τουρκοκρατίας σε πανελλήνια σχεδόν κλίμακα και ιδιαίτερα στο χώρο της Μακεδονίας, ειδικότερα δε στον τύπο της τρίκογχης τρίκλιτης βασιλικής. Ο τελευταίος τύπος δεν απαντάται τόσο συχνά, ενώ για την περιοχή του νομού Ημαθίας είναι και το μοναδικό δείγμα. Ο λόγος της ύπαρξης τριών κογχών στην ανατολική πλευρά του Ναού, θα πρέπει να

αναζητηθεί στον αρχικό σχεδιασμό του Ναού σύμφωνα με τον οποίο προβλέπονταν η δημιουργία δυο παρεκκλησιών στο βόρειο και νότιο κλίτος του. Το ένα παρεκκλήσιο τιμάται στη μνήμη των Ταξιαρχών (Σύναξης των Αρχαγγέλων) ενώ το άλλο στη μνήμη του πολιούχου της πόλης Αγίου Θεοφάνους. Η μορφή, ο τρόπος αλλά και τα υλικά δομής, δίνουν την εντύπωση, ενός προσεγμένου εκκλησιαστικού μνημείου, ξεχωριστού στο χώρο της Ναοδομίας και της ιστορίας της Χριστιανικής Τέχνης της Νάουσας για τη συγκεκριμένη εποχή.

Το "Δεσποτικό"

Ο άμβωνας

Ο Ναός είναι ορθογωνικής κάτοψης διαστάσεων 31.80X18.65 μέτρων και διαρθρώνεται σε τρεις ιδιαίτερους χώρους:

α) τον νάρθηκα ή πρόναο εσωτερικών διαστάσεων 18.02X3.05 μέτρων

β) τον κυρίως ναό διαστάσεων 16.62X22.60 μέτρων

γ) το Ιερό βήμα διαστάσεων 16.70X5.00

Η περιμετρική τοιχοποιία του ναού πάχους 1.00 μέτρου είναι προσπαθεί να μιμηθεί το ισοδομο σύστημα, αλλά στην πραγματικότητα είναι ψευδοϊσοδομο σύστημα, “ζωγραφισμένο” εκ των υστέρων με εξεργη “ισόδομη” αρμολόγηση των

ακανόνιστων λίθων.

Εξωτερικά οι τρεις κόγχες της ανατολικής όψης του ναού κοσμούνται με πέντε περίτεχνα τυφλά αβαθή αψιδώματα, που καλύπτουν ολόκληρο το ύψος τους, από μια ζώνη 80 εκατοστών από το έδαφος μέχρι το γείσο της επιστέγασης της καθεμιάς. Ημικυκλικά τόξα, κατασκευασμένα επίσης με πουρόπετρα, ανακουφίζουν τις περιοχές τις τοιχοποιίας στις θέσεις των εισόδων, παραλαμβάνοντας τα φορτία. Πάνω από την τοξωτή κύρια είσοδο του ναού απουσιάζει η αβαθής εκείνη κόγχη που απαντάται σε άλλους ναούς της ίδιας εποχής στο τύμπανο της οποίας φιλοξενείται φορητή συνήθως εικόνα του τιμώμενου αγίου.

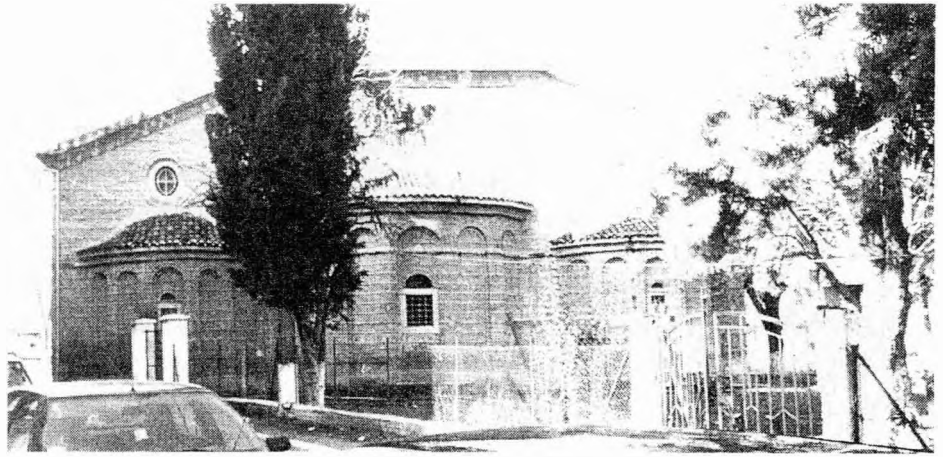
Η στέγη είναι δίρριχτη κεραμοσκεπής με μικρές τριγωνικές αποτιμήσεις στην ανατολική και δυτική πλευρά, έτσι πάνω από την ανατολική και δυτική όψη δεν σχηματίζεται τριγωνικό αέτωμα, αλλά ένα τραπέζιο. Βέβαια με τη μεταγενέστερη προσθήκη του νάρθηκα έχει προστεθεί και η μονόρριχτη σκεπή του.

Δύο θύρες, η μια στη μέση της δυτικής πλευράς του νάρθηκα και η άλλη στη νοτιοδυτική του, οδηγούν τον πιστό στον χώρο του νάρθηκα και από εκεί, μέσα από την κυρία είσοδο, στον κυρίως ναό. Εσωτερικά στο ναό έξη ζεύγη κίωνων χωρίζουν το ναό σε τρία κλίτη. Οι κίονες του κυρίως ναού, διαμέτρου 45 cm, αποτελούνται από μονοκόμματο ξύλινο πυρήνα ορθογωνικής διατομής, επενδεδυμένο με πηγάκια, ώστε να πάρει κυκλικό σχήμα με επιχρισμένη την τελική του επιφάνεια, φέρουν θαυμάσια κιονόκρανα που υποβαστάζουν ξύλινα επιχρισμένα τοξωτά επιστύλια.

Ο ναός διαθέτει τον συνηθισμένο τύπο γυναικωνίτη πάνω από την κύρια είσοδο. Δύο ξύλινες κλίμακες η μία μέσα από τον νάρθηκα και η άλλη μέσα από τον ναό οδηγούν στο χώρο του γυναικωνίτη του οποίου το περίγραμμα είναι σχήματος Π, ενώ σαν χώρος καταλαμβάνει και εκείνο του νάρθηκα.

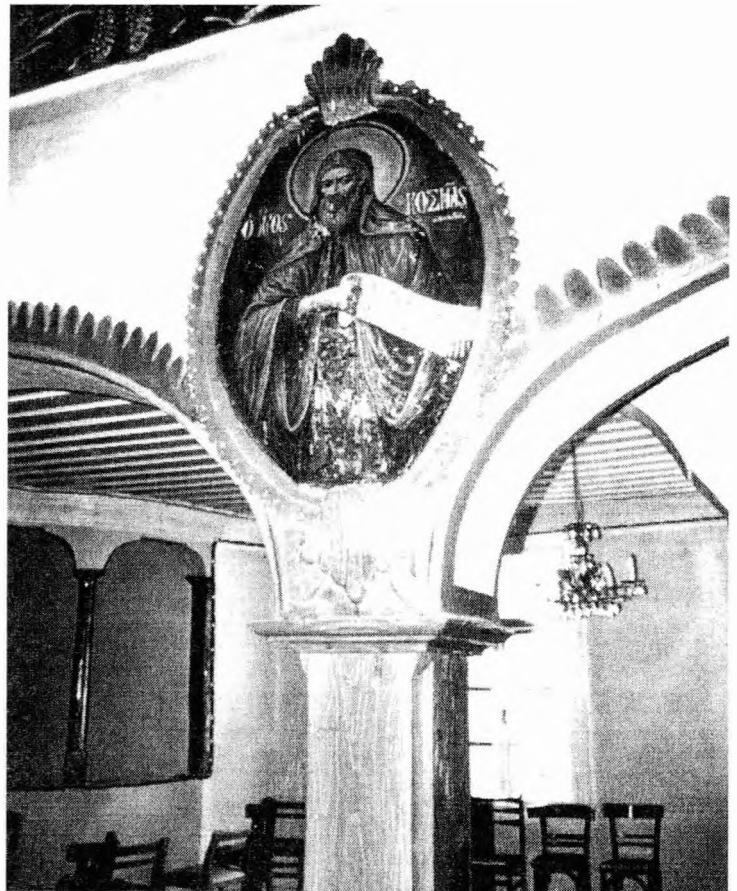
Η οροφή του Ναού και ιδιαίτερα το τμήμα του μεσαίου κλίτους, αποτελεί σημαντικό καλλιτεχνικό δημιούργημα, μοναδικό στην περιοχή που οπωσδήποτε αναδεικνύει την ευσέβεια, αλλά και την οικονομική ευμάρεια των πιστών της Ενορίας. Οριζοντιογραφικά και κατά μήκος είναι χωρισμένη σε τέσσερις θεματικές ενότητες. Η πρώτη αποτελεί ακτινωτή οκταγωνική ξύλινη σύνθεση που περιμετρικά περιγράφεται από μια ζώνη με αγιογραφημένα “μοτίβα” λουλουδιών και αγγέλων. Η δεύτερη, επίσης οκταγωνική σύνθεση, φέρει στο κέντρο της τη μορφή του Παντοκράτορα, ενώ περιμετρικά περιγράφεται από μια αγιογραφημένη ζώνη με πλήθος αγγελικών μορφών. Η τρίτη είναι τετραγωνική σε σχήμα Σταυρού που επίσης περιγράφεται από αγιογραφημένη ζώνη. Τέλος η τέταρτη που καταλαμβάνει και τμήμα του Ιερού Βήματος είναι ακτινωτού κυκλικού σχήματος.

Το τέμπλο του ναού είναι απλό μεν, εντυπωσιακό δε στο ύψος και απέριττο, τοποθετημένο μπροστά από το πρώτο ζεύγος κίωνων του ναού. Ανήκει στον τύπο με την τριμερή καθ’ ύψος διαίρεση. Ο θριγκός που παρεμβάλλεται ανάμεσα στη δεύτερη και την τρίτη ζώνη αυξάνει το ύψος του. Την κατώτερη ζώνη αποτελούν σύγχρονης κατασκευής θωράκια με ανάγλυφες μορφές δικέφαλων αετών και παγωνιών. Στην κύρια ζώνη του είναι τοποθετημένες δέκα έξι (16) εικόνες μεγάλων διαστάσεων ίδιας περιόδου και τεχνοτροπίας, διαφορετικού όμως αγιογράφου, με έτος πρώτης αγιογράφησης μετά το 1833. Η επόμενη ζώνη του τέμπλου, αποτελεί τμήμα του ξυλόγλυπτου χωρίς εικόνες τέμπλου που προσδίδει απλά ύψος σε

Η εκκλησία της Παναγίας στη Νάουσα. Ανατολική όψη με τις κόγχες του Ιερού.

αυτό, ενώ η μεθεπόμενη, αποτελείται από εικόνες μικρού μεγέθους αγιογραφημένες επί ξύλου, με θέματα από τη ζωή και τα θαύματα του Χριστού. Στη θέση του κεντρικού κλίτους το τέμπλο γίνεται ψηλότερο με την προσθήκη των “λυπηρών” κατά δυτική επίδραση, που αποτελεί όμως

Λεπτομέρεια της αφιδοτής τοξοστοιχίας του γυναικωνίτη

συνέχεια παλαιότερων βυζαντινών έργων. Ο Σταυρός έχει ίσες κεραιές με τρίλοβα άκρα και στη βάση του ένα ζεύγος δρακόντων, που στηρίζουν τις εικόνες της Παναγίας και του Αγίου Ιωάννου. Η όλη σύνθεση εδράζεται επί τραπεζοειδούς διακοσμημένης βάσεως.

Στον τρίτο κατά σειρά κίονα του βόρειου κλίτους, είναι τοποθετημένος ο άμβωνας του ναού, ενώ στον τέταρτο κίονα του νοτίου κλίτους το Δεσποτικό. Ο ναός διαθέτει συνολικά τέσσερα ξυλόγλυπτα προσκυνητάρια. Τα δύο από αυτά βρίσκονται στα άκρα του τέμπλου ενώ τα άλλα δύο στην είσοδο του κυρίως ναού.

Η εσωτερική επιφάνεια και των τριών κογχών του Ιερού Βήματος είναι αγιογραφημένη. Αγιογραφημένες είναι επίσης και οι μικρές κόγχες της Αγίας Πρόθεσης και του Διακονικού. Αποτελούν σύγχρονα έργα ή πιθανώς επιζωγραφήσεις της δεκαετίας του 1950, χωρίς ιδιαίτερα καλλιτεχνικά στοιχεία. Τέλος αγιογραφημένα

είναι και τα μέτωπα των τοξοστοιχιών, με τις μορφές αγίων, υμνογράφων, ευαγγελιστών και προφητών.

Σε ότι αφορά τώρα την ιστορία του ναού στην ανατολή του 20ου αιώνα, σημαντικά στοιχεία διαθέτουμε από το Βιβλίο Εσόδων - Εξόδων του ναού της τετραετίας 1910-14. Ετσι πληροφορούμαστε για το πρώτο καμπαναριό του ναού καθώς και για την ύπαρξη κελιών, τα οποία ο ναός διέθετε προς ενοικίαση. Από το ίδιο όμως βιβλίο Εσόδων - Εξόδων αντλούμε και άλλες πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες. Ετσι για πρώτη φορά μαθαίνουμε για τη χρήση τσιμέντου στον ναό σε ποσότητα που από την αξία της φαίνεται πολλή μικρή. Στη σελίδα 12 και στη στήλη "Πληρωμαί" διαβάζουμε σχετικά:

Ταμείον, 1911, Πληρωμαί Μαΐου 30 εις τσιμέντο γρ. 4

Μέχρι το 1912 ο ναός φωτιζόταν με φανάρια (πετρελαιολάμπες). Στη σελίδα 19 και στη στήλη "Πληρωμαί" διαβάζουμε σχετικά:

Ταμείον 1912, Πληρωμαί 7/βρ. (Σεπτέμβριος) 3 Δι' δίορθωμα φαναριών γρ. 12

Το 1914 ο φωτισμός γίνεται πλέον με λαμπτήρες Λουξ. Στη σελίδα 45 και στη στήλη "Πληρωμαί" διαβάζουμε σχετικά:

Ταμείον 1914, Πληρωμαί, Δεκεμβρ. 31 εις 2 γλόμπους, 2 ...λάμπας Λουξ (Τω... Τσίτση) γρ. 8

Η αρχική μορφή του ναού

Υπήρξε όμως πράγματι η αρχική μορφή του ναού έτσι όπως περιγράφηκε, χωρίς δηλαδή το τμήμα του νάρθηκα;

Από την αρχιτεκτονική μελέτη και από την κάτοψη του ναού, παρατηρούμε μια ασυνέχεια ως προς το πάχος των τοιχοποιιών του ναού. Τούτο το μέγεθος είναι καθοριστικό και το μόνο σίγουρο για αυτές τις περιπτώσεις στοιχείο, για τη διακρίβωση των φάσεων κατασκευής του ναού.

Το παλιό καμπαναριό

Ετσι ο ναός από το ιερό και για ένα μήκος 21.00 περίπου μέτρων προς τα δυτικά έχει πάχος τοιχοποιίας 1.00μ. ενώ στη συνέχεια το πάχος αυτό γίνεται 0.35μ. Η ασυνέχεια αυτή γίνεται περισσότερο προφανής από τη διαφορετικότητα υλικών και τρόπους κατασκευής που στη μια περίπτωση είναι εμφανής πορολιθοδομή, ενώ στην άλλη, επιχρισμένη λιθοδομή στο ισόγειο τμήμα και “τσατμάς” στο επίπεδο του γυναικωνίτη. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή τη διαπίστωση η αρχική μορφή του ναού είναι αυτή που το πάχος της τοιχοποιίας της είναι 1.00μ.

Τι ακριβώς συνέβη όμως με την όψη του ναού; Να είναι άραγε η αρχική ίδια μ’ αυτήν που βλέπουμε σήμερα;

Αυτό μάλλον αποκλείεται γιατί το πάχος της συγκεκριμένης τοιχοποιίας δεν ξεπερνά τα 60 εκατοστά και μάλιστα όχι σε όλο το μήκος της. Σ’ αυτό συνηγορεί και η ασυμμετρία των αποτμήσεων της στέγης που όπως είδαμε είναι συνηθισμένο μορφολογικό στοιχείο της ναοδομίας κα-

τά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Προφανώς υπήρξε κάποια τοιχοποιία σε θέση όπου τελειώνει η κατά μήκος εμφανής λιθοδομή του βόρειου και νότιου τοίχου του ναού, θέση για την οποία οι αποτμήσεις γίνονται συμμετρικές. Για ποιο όμως λόγο καθαιρέθηκε μας είναι άγνωστο.

Εξ άλλου δεν πρέπει να αποκλείσουμε την περίπτωση κατά τον χαλασμό της Νάουσας να μην καταστράφηκε όλος ο ναός παρά ένα τμήμα του και μάλιστα αυτό της πρόσοψης. Ετσι ακόμη και αυτό το αρχικό κέλυφος του ναού να μην είναι κτίσμα του 1833 αλλά πολύ προγενέστερο.

Οι φορητές εικόνες του ναού

Στην κύρια ζώνη του τέμπλου του ναού είναι τοποθετημένες δέκα έξη (16) εικόνες μεγάλων διαστάσεων ίδιας περιόδου και τεχνοτροπίας διαφορετικού όμως αγιογράφου, με έτος πρώτης αγιογράφησης μετά το 1833. Από αυτές ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν:

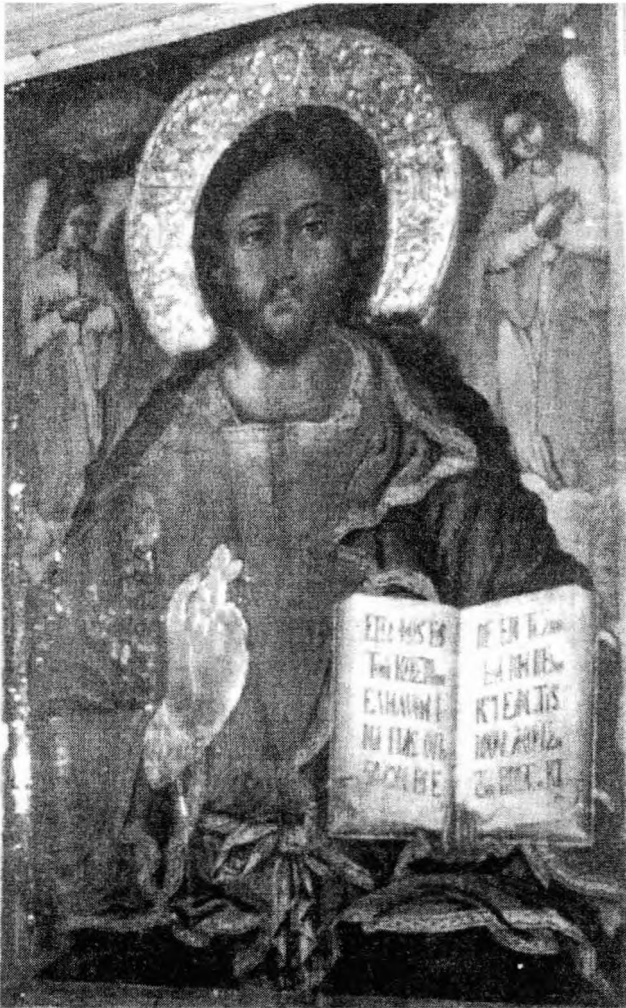
1. Η Παναγία “Η ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΑ” που είναι η πρώτη από τα αριστερά της Ωραιάς Πύλης εικόνα της βρεφοκρατούσας Παναγιάς αλλά και το πρώτο χρονολογικό έργο του ναού μετά τον χαλασμό της πόλης. Στη δεξιά μεριά της εικόνας και στο ύψος του Ευαγγελίου που κρατεί ο μικρός Ιησούς, διαβάζουμε για τον αγιογράφο της εικόνας αλλά και άλλες σημαντικές λεπτομέρειες.

“ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥΣ ΑΜΑΡΙΝΑΙΟΥ ΑΩΔ. (δηλ. 183. Ο τελευταίος αριθμός είναι δυσανάγνωστος) Ιουλίου”

Η Παναγία δεομένη με ύψος γλυκύτατο, παρηγορητικό, υποβασιάζει ευλαβικά με το αριστερό της χέρι ως θρόνο επίγειο τον Ουράνιο Βασιλέα. Με ανάλογο ύψος και ο Ιησούς

Η Παναγία “Η ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΑ”

Ο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ

Χριστός με το δεξί του χέρι ευλογεί, ενώ με το αριστερό κρατά ανοικτό Ιερό Ευαγγέλιο που στην αριστερή του σελίδα αναγράφεται:

ΕΓΩ ΕΙΜΙ ΤΟ ΑΛΦΑ / ΚΑΙ ΤΟ ΩΜΕΓΑ / Η ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ

ενώ στη δεξιά:

ΠΝΕΥΜΑ ΚΥΡΙΟΥ ΕΠ' ΕΜΕ / ΟΥ ΕΝΕΚΕΝ ΕΧΡΙΣΕ ΜΕ / ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΑΣΘΕ

Τούτο το παρηγορητικό ύφος θαρρείς πως πέτυχε άριστα ο αγιογράφος στα πρόσωπα της εικόνας, θέλοντας να παραμυθίσει τον πόνο των Ναουσαίων που ζήσανε το δράμα του χαλασμού. Τέτοια την ήθελε η ψυχή τους. Παντοβασίλισσα και δυνατή να επουλώσει τις πρόσφατες πληγές

τους. Ελπίδα και ίλασμό στον πόνο τους. Τη σύνθεση συμπληρώνουν δύο άγγελοι επί νεφελών ένθεν και ένθεν της κεφαλής της Παναγίας, που με το ένα χέρι τους υποβαστάζουν τη βασιλική κορόνα της Θεοτόκου, ενώ με το άλλο κρατούν ανοιγμένα ειλητάρια με θεοτοκίους ύμνους.

Η εικόνα φέρει πολλά αφιερώματα και πολύτιμα τιμαλφή τα οποία φανερώνουν την ευλάβεια των χριστιανών, αλλά και κυρίως, τη θαυματουργή αντίληψη και προστασία της Παναγίας.

2. “Ο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ” είναι πρώτη από τα δεξιά εικόνα του τέμπλου που αναπαριστά τον Ιησού Χριστό ευλογούντα. Θεωρείται από τις σημαντικότερες εικόνες του τέμπλου, μαζί με εκείνη της “ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΑΣ” αν και πρόκειται για έργα διαφορετικών δημιουργών. Ο Χριστός με το δεξί του χέρι ευλογεί ενώ με το αριστερό κρατά ανοικτό ιερό Ευαγγέλιο στο οποίο διαβάζουμε:

ΕΓΩ ΦΩΣ / ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ/ΕΛΗΛΥΘΑ/ ΙΝΑ ΠΑΣ Ο / ΠΙΣΤΕΥΩΝ ΕΙΣ Ε / ΜΕ ΕΝ ΤΗ ΣΚΟ / ΤΕΙΛΑ ΜΗ ΜΕΙΝΗ / ΚΑΙ ΕΑΝ ΤΙΣ / ΜΟΥ ΑΚΟΥΣΗΤΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ ΜΟΥ ΚΑΙ ΜΗ.

Η μυστικοπαθής έκφραση του Χριστού το γεμάτο ίλασμό βλέμμα Του, έδιδαν σίγουρα παρηγοριά κι ελπίδα στον σκλαβωμένο Ναουσαίο που προσπαθούσε να συνέλθει από το σοκ του χαλασμού. Δεξιά και αριστερά της κεφαλής του Χριστού, παρίστανται οι Αρχάγγελοι έχοντας τα χέρια τους σταυρωμένα στο στήθος και την κεφαλή κεκλιμένη προς τον Βασιλέα της Δόξης.

Η εικόνα είναι έργο του 1838, αγνώστου αγιογράφου.

3. “Η ΣΥΝΑΞΙΣ ΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ” είναι η δεύτερη μετά την εικόνα της Παναγίας σύνθεση. Οι αρχάγγελοι Μιχαήλ και Γαβριήλ δορυφορούντες προεξέχουν της επί νεφελών σύναξης των Ουρανίων Δυνάμεων ενώ κρατούν εντός κυκλικής στεφάνης ως επί θρόνου τον Κύριο της Δόξης. Η μορφή μάλιστα του Κυρίου καταλαμβάνει το κέντρο της εικόνας.

Η ΣΥΝΑΛΕΙΣ ΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

4. “Ο ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ” είναι η επόμενη στη σειρά εικόνα του τέμπλου. Ο Άγιος με πλήρη αρχιερατική στολή ευλογεί με το δεξί του χέρι ενώ με το αριστερό βαστά κλειστό ιερό Ευαγγέλιο στο εξώφυλλο του οποίου υπάρχει η παράσταση της Σταύρωσης του Χριστού. Το έργο σύμφωνα με την αφιέρωση αποτελεί προσφορά των κρεοπωλών της Νάουσας του 1841.

“Δέησις τον δούλων του Θεού των εν τη Ναούση κρεοπωλητών δι’ ιδίας συνδρομής και δαπάνης αυτών 5-10-1841”

5. Οι “ΑΓΙΟΙ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΜΗΝΑΣ & ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ”

Είναι η επόμενη στη συνέχεια εικόνα του τέμπλου Διακρίνονται από τα αριστερά προς τα δεξιά ο Άγιος Γεώργιος που κρατά στο δεξί του χέρι δόρυ και σταυρό, ενώ στο αριστερό, κλάδο φοίνικα. Στη μέση ο Άγιος Μηνάς με μια κινητική διάθεση τη στιγμή που τραβά τη λόγχη του από τη θήκη, ενώ στα αριστερά ο Άγιος Δημήτριος με δόρυ και σταυρό. Κοινό χαρακτηριστικό των

Το έργο ως προς τη θέση του στο τέμπλο δημιουργεί κατ’ αρχήν πρόβλημα ως προς την ονομασία του ναού. Στη θέση αυτή έπρεπε να βρισκόταν η εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Αντ’ αυτού όμως η εικόνα της Κοιμήσεως βρίσκεται στο δεξιό προσκυνητάριο που πλαισιώνει το τέμπλο. Κανείς μπορεί να υποστηρίξει πως η αρχική ονομασία του ναού ήταν προς τιμή των Ταξιαρχών. Κάτι που δεν τεκμηριώνεται από τις έως σήμερα γνωστές πηγές. Η ύπαρξη παρεκκλήσιου προς τιμή των Ταξιαρχών φαίνεται μάλλον να είναι η μοναδική εξήγηση αυτής της ανισοτροπίας. Υπενθυμίζουμε πως το άλλο παρεκκλήσιο στο νότιο κλίτος του ναού, είναι αφιερωμένο στη μνήμη του Αγίου Θεοφάνους, πολιούχου Νάουσας. Η σύνδεση βέβαια του αγίου με τους Ταξιάρχες είναι ιστορική. Αφού το Καθολικό της Ιεράς Μονής Δοχειαρίου όπου ήταν ηγούμενος, ετιμάτο προς τιμή των Αρχαγγέλων, το μοναστήρι που ίδρυσε στη Νάουσα ήταν προς τιμή των Αρχαγγέλων, ενώ η κέρα του βλέπουμε έως σήμερα να προτιμά ο Άγιος να φυλάσσεται στο ναό της Παναγίας, όπου και το παρεκκλήσιο των Ταξιαρχών.

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΜΗΝΑΣ & ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

αγίων, ότι προέρχονται και οι τρεις από τις τάξεις του στρατού. Τα καλύμματα των φωτοστέφανων είναι και εδώ επάργυρα.

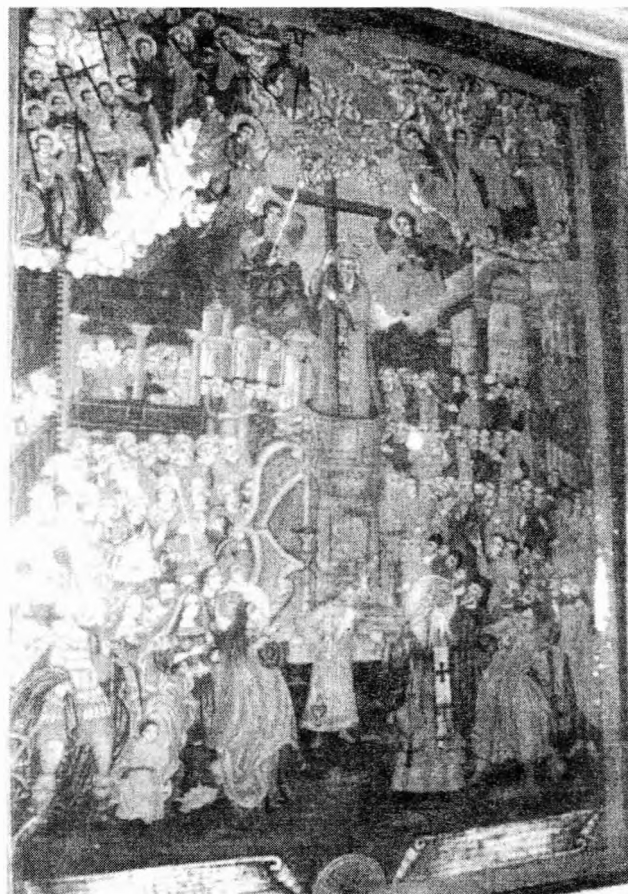
Αγνωστος παραμένει και εδώ ο αγιογράφος καθώς και ο χρόνος δημιουργίας του έργου. Μπορούμε όμως να εικάσουμε τόσο από το σχέδιο, όσο και από τα χρώματα πως δημιουργός του έργου, είναι ο ίδιος της προηγούμενης εικόνας του Αγίου Αθανασίου. Ο χρόνος κατασκευής, θα πρέπει να τοποθετηθεί μεταξύ των ετών 1841 και 1845.

6. “Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ”

Είναι η επόμενη προς τα δεξιά εικόνα του τέμπλου και η συνηθισμένη στάση στην οποία απεικονίζεται ο Άγιος, να κρατά με το αριστερό του χέρι την κεφαλή του μέσα σε δίσκο ενώ με το δεξί του χέρι να ευλογεί.

Είναι έργο ίδιας τεχνοτροπίας με το προηγούμενο γι' αυτό πιστεύουμε και του ίδιου αγιογράφου (του οποίου η υπογραφή είναι δυσανάγνωστη). Τα καλύμματα του φωτοστέφανου και του δεξιού χεριού είναι επίσης επάργυρα.

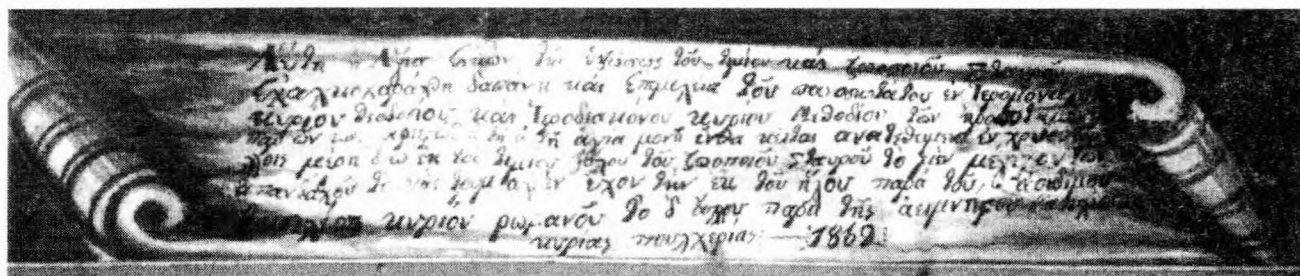
7. Η επόμενη εικόνα είναι μια θαυμάσια σύνθεση με κύριο θέμα **την ύψωση του Τιμίου Σταυρού**, που πλαισιώνεται με άλλα σχετικά με τον Τίμο Σταυρό θέματα. Ετσι πέρα από το γεγονός αυτό καθ' αυτό στην αριστερή άνω γωνία της εικόνας έχουν ζωγραφισθεί Άγιοι που φέρουν ο καθένας και η κάθε μια τον Σταυρό της αθλήσεως. Υπάρχει μάλιστα και το σχετικό λογύδριο που επεξηγεί:

Οι Άραντες των σταυρών και ακολουθήσαντες τω Χριστώ

Οι Άραντες των σταυρών και ακολουθήσαντες τω Χριστώ

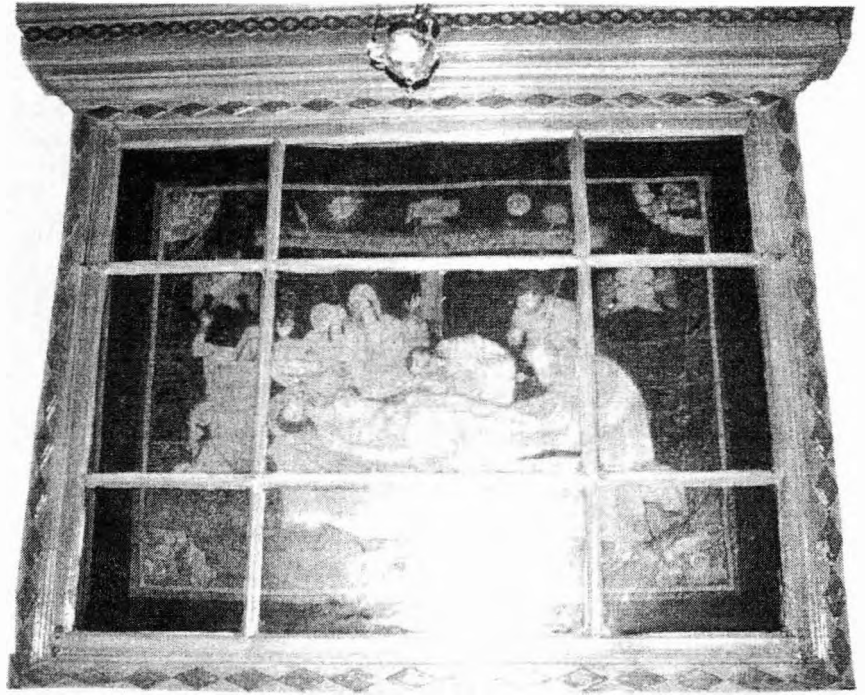
Στη δεξιά άνω γωνία της εικόνας ίπτανται Άγιοι Άγγελοι ενώ στην κορυφή και στο κέντρο της εικόνας η Αγία Τριάδα ευλογεί. Στο κεντρικό τμήμα της εικόνας αναπαριστάνεται το κυρίως γεγονός σε δύο φάσεις, ενώ το υπόλοιπο τμήμα της εικόνας καλύπτεται από τους άρχοντες και τον πιστό λαό. Στην αριστερή κάτω γωνία της εικόνας διαβάζουμε τα εξής:

Λεπτομέρεια της επιγραφής της εικόνας με την ημερομηνία.

Νιάουστα 92 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2000)

Αυτή η αγία εικόν της υψώσεως του τιμίου και ζωοποιού Σταυρού, εχαλκοχαράχθη δαπάνη και επιμέλεια του πανοσιωτάτου εν Ιερομονάχοις κυρίου Θεοδοσίου και Ιεροδιακόνου κυρίου Μεθοδίου των (δυσανάγνωστο) παρ'ων και αφιερώθη την αυτή αγί μονή άνθα κείται ανατεθειμένη εν χρυσύζον.. λλοις μέρη δυω εκ του τιμίου Ξύλου του ζωοποιού Σταυρού το μεν μέγιστον των απανταχού το και ξουμαλίαν έχον την εκ του ήλου παρά του, αιιδίμου Βασιλέως κυρίου Ρωμανού το δ' άχρου παρά της αιιμνήστης βασιλίσσης κυρίας Πουλχερίας 1862.

Ο κεντητός υφασμάτινος "Επιτάφιος"

Στη δεξιά κάτω γωνία της εικόνας διαβάζουμε:

Ανιστορήθη η παρούσα εικόν διά δαπανών και (δυσανάγνωστο) των Κυρίων Αναστασίου Μηλωνά και ω των Πατριωτών αυτώ..... των σαμολαδαίων δι'ών αιωνία η μνήμη.

Η εικόνα φέρει μονογραφή που είναι ακριβώς ίδια με αυτήν που βρήκαμε στην εικόνα του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, γι' αυτό και εκτιμούμε πως οι τρεις τουλάχιστον εικόνες δηλ. του Ιησού Χριστού, του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου και της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, είναι έργα του ίδιου αγιογράφου.

Το πρωτότυπο έργο σύμφωνα με το λογύδριο και τα υπόλοιπα πληροφορικά στοιχεία ήταν αφιερωμένο στην Ιερά Μονή Ξηροποτάμου Αγίου Ορους.

Ο ναός διαθέτει όπως αναφέρθηκε συνολικά τέσσερα ξυλόγλυπτα προσκυνητάρια. Τα δύο από αυτά βρίσκονται στα άκρα του τέμπλου ενώ τα άλλα δύο στην είσοδο του κυρίως ναού.

Το πρώτο από τα αριστερά του τέμπλου προ-

σκυνητάρι του ναού έχει ως θέμα του την Παναγία ως Ζωοδόχο Πηγή. Για το έργο αυτό δεν διαθέτουμε άλλα στοιχεία.

Το δεύτερο προσκυνητάριο στο αριστερό μέρος του τέμπλου έχει ως θέμα του το γεγονός της Κοίμησης της Θεοτόκου. Η εικόνα αυτή θα έπρεπε να βρισκόταν δίπλα από την Παναγία Παντάνασσα αφού ο ναός τιμάται στη μνήμη της Κοίμησης. Αγνωστοι παραμένουν πάντως οι λόγοι αυτής της μετάθεσης. Σύμφωνα με την επιγραφή το έργο είναι αφιέρωμα των Ναουσαίων ζευγαράδων.

"Δια συνδρομής και δαπάνης των τιμιωτάτων Ζευγαράδων εκ της αυτής πόλεως Ναούσης εις μνημόσνον των χερ. Γεωρ. Εκ Σελίτζης 1868 (:)"

Σύμφωνα με νεότερη επιγραφή "Επιζωγραφήθη υπό Τάκη Χασιούρα 1949".

Το επόμενο προσκυνητάριο στα αριστερά της εισόδου του ναού είναι αφιερωμένο στην "ΑΝΑΛΗΨΗ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΗΛΙΟΥ" Αποτελεί έργο της ίδιας εποχής με το προηγούμενο με στοιχεία δυτικής τεχνοτροπίας χωρίς ιδιαίτερο

αισθητικό αποτέλεσμα. Στο ίδιο προσκυνητάριο και σε ειδική προσθήκη υπάρχουν τρεις μικρές εικόνες δύο από τις οποίες είναι σύγχρονες και μια παλαιά με θέμα της τον Αρχάγγελο Μιχαήλ και τον Άγιο Θεοφάνη. Η εικόνα αυτή τεκμηριώνει με μικρές επιφυλάξεις την ονομασία των παρεκκλησίων.

Το επόμενο και τελευταίο προσκυνητάριο με θέμα τα **“ΤΑ ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ”** βρίσκεται στα δεξιά της εισόδου του Ναού χωρίς όμως να διαθέτει ιδιαίτερα καλλιτεχνικά στοιχεία.

Ο ναός έχει την ευλογία να διαθέτει την κάρα του Αγίου Θεοφάνους πολιούχου της πόλης. Η θήκη της αγίας κάρας είναι κατασκευασμένη από ασήμι έχει σχήμα κανονικού εξαγωνικού πρίσματος και φέρει ανάγλυφες παραστάσεις και διακοσμήσεις στις έξι έδρες και την οροφή. Στη μια πλευρά της υπάρχει ανάγλυφη η παρακάτω επιγραφή:

*“ΕΤΕΛΕΣΘΗ Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΘΗΚΗ ΤΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΘΕΟΦΑ / ΝΟΥΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΚΑΙ
ΘΑΥΜΑ / ΤΟΥΡΓΟΥ ΔΙΑΣΥΝ / ΔΡΩΜΜΗΣ
ΚΑΙ ΒΟ / ΗΘΕΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΝΑΟΥΣΑΙΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕ / ΥΟΝΤΟΣ ΚΥ-
ΡΙΟΥ ΖΑΦΕΙΡΗ ΜΠΕΡΣΟΥ ΚΑΙ ΕΦΗ-
ΜΕΡΕΒΟΝΤΟΣ ΠΑΘΩΜΑ 1831 ΙΟΥΝ
23”*

Από την ημερομηνία κατασκευής γίνεται φανερό πως η θήκη της κάρας του Αγίου κατασκευάστηκε δύο χρόνια νωρίτερα από την κατασκευή του ναού της Παναγίας.

Ο ναός της Παναγίας διαθέτει επίσης και αρκετά κειμήλια σημαντικής καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας όπως:

Ο κεντητός υφασμάτινος **“Επιτάφιος”** μεγάλης καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας έτους κατασκευής 1749. “Εγένετο διά χειρός Φευρωνίας εν έτει 1749 “και επιδιορθώθηκε” και επιδιορθώθη τω 1884

υπό Αικατερίνης Νικούση. “Η τελευταία σύμφωνα με στοιχεία του τοπικού ερευνητή κ. Ε. Βαλσαμίδα, υπήρξε η πρώτη δασκάλα της Νάουσας από τον χαλασμό και μετά.

- Το επίχρυσό δισκολόιτρο με απλές ανάγλυφες διακοσμήσεις έτους κατασκευής 1866.

- Ο Ξυλόγλυπτος σταυρός δύο όψεων εντός επίχρυσης θήκης που φέρει αρκετά διακοσμητικά μοτίβα έτους κατασκευής 1887.

- Το Επίχρυσο ιερό Ευαγγέλιο με ανάγλυφες παραστάσεις της σταύρωσης και της ανάστασης του Χριστού, της ίδιας περίπου εποχής.

Η ασημένια θήκη με την κάρα του οσίου Θεοφάνους